

Kelkit (Gümüşhane) İlçesinde Doğal Gıda Bitkilerinin Geleneksel Kullanımları

Mustafa KORKMAZ^{1*}

Emriye KARAKURT

¹ Erzurum Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye

*Sorumlu yazar:

E-mail: korkmazmustafa67@yahoo.com.tr

Geliş Tarihi: 29 Haziran 2015

Kabul Tarihi: 11 Ağustos 2015

Özet

Bu çalışma 2013 ve 2014 yıllarında Kelkit (Gümüşhane) yöresinde yaşayan halkın gıda olarak kullandığı doğal bitkileri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda toplam 30 familyaya ait 85 taksonun gıda olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Takson sayıları bakımından ilk beş sırada yer alan familyalar sırasıyla Rosaceae (15 takson), Asteraceae (9 takson), Apiaceae (8 takson), Lamiaceae (6 takson), Chenopodiaceae (5 takson)'dir. Yörede bitkilerin en çok kullanılan kısımları sırasıyla yaprak (% 26), meyve (% 22) ve çiçek (% 14)'dir. Bitkiler çoğunlukla çiğ olarak yenilmekte (% 37) veya yemeği yapılarak (% 22) tüketilmektedir. Ayrıca yörede gıda olarak kullanıldığı tespit edilen bu bitkilerin fitocoğrafya bölgeleri ve endemizm durumları da belirlenmiştir. Taksonların fitocoğrafik bölgelere dağılımı; İran-Turan 10, Avrupa-Sibirya 8 ve bölgesi bilinmeyen veya çok bölgeli 67 takson bulunmuştur. Toplam 2 takson Türkiye endemidir.

Anahtar Kelimeler: Etnobotanik, Gıda bitkileri, Geleneksel kullanım, Kuzeydoğu Anadolu, Gümüşhane, Kelkit

Traditional Uses of Wild Edible Plants in Kelkit (Gümüşhane) District

Abstract

This research was made between 2013 and 2014 to determine natural plants which are used by Kelkit people for food. It was found that 85 taxa of 30 families were used as food in the study area. The five biggest families according to the number of species respectively are as follows; Rosaceae (15 taxa), Asteraceae (9 taxa), Apiaceae (8 taxa), Lamiaceae (6 taxa), Chenopodiaceae (5 taxa). The most used parts of the plants in the area respectively are leaves (26%), fruit (22%) and flowers (14%). Plants are consumed mostly as eaten raw (37%) or making dinner (22%). Also phytogeographic regions and endemism situations of plants were identified. The distribution of the taxa to phytogeographical regions are; Irano-Turanian 10 taxa, Euro-Siberian 8 taxa and the region is unknown or multi-regional 67 taxa. Two taxa are found to be endemic to Türkiye.

Keywords: Ethnobotany, Edible plants, Traditional use, Northeast Anatolia, Kelkit, Gümüşhane

GİRİŞ

Etnobotanik araştırmalar, deneme yanılma yoluyla edinilmiş ve uzun bir süreç sonucunda nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşarak çok değerli içerikleri ile bitkilerin bilimsel olarak değerlendirilmelerine önemli katkıda bulunmaktadır. Zengin bir kültürel mirasa sahip olan ülkemizin de etnobotanik açıdan oldukça kapsamlı bir bilgi hazinesi mevcuttur. Ancak, kırsal kesimden kentlere olan göçlere ve gelişen teknolojiye paralel olarak, yeni nesiller bu hazinenin değerini bilememekte ve kaybolma riski taşımaktadır. Bu nedenle etnobotanik kültürümüze ait bu bilgilerin bir an önce yazılı hale getirilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluk ülkemiz ekonomisi açısından da önemlidir. Hangi bölgelerde hangi bitkilerden yararlanılabileceğinin tespiti, ancak etnobotanik çalışmalar ışığında belirlenebilecektir. Böylece halktan alınan bilgiler halkın ekonomisine katkı sağlaması için geri dönecektir [1,2].

Türkiye Florası [3]'na göre, Türkiye 174 familyaya ait 1251 cins ve 12.000'den fazla tür ve türaltı taksonu (alt tür ve varyete) ile oldukça zengin bir floraya sahiptir [3,4]. Tüm Avrupa kıtasının yaklaşık 12.000 kadar bitki taksonuna sahip olduğu düşünüldüğünde yurdumuzun bitki örtüsü bakımından nedenli zengin olduğu görülmektedir [5]. Endemizm bakımından da yurdumuz oldukça zengindir. Tüm Avrupa ülkelerindeki toplam endemik takson sayısı yaklaşık 2750 iken ülkemizdeki endemik tür sayısı 2891, endemik takson sayısı 3750'den fazladır [4]. Bütün bu bilgiler göz önüne alındığı zaman, ülkemizin bu konuda büyük bir çalışma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca bilimsel verilerin halkla bütünleşebilmesi için yerel bitki adlarının da tespit edilerek güncelleştirilmesi gerekir. Bu konu da yine, etnobotanik çalışmaların önemli bir parçasını oluşturmaktadır [6].

Çalışmamızda, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Gümüşhane ili sınırları içerisinde bulunan Kelkit ilçe merkezi ve köylerinde halkın gıda olarak tükettiği bitkileri araştırıldı. Ülkemizde belirlenen 144 Önemli Bitki Alanı (ÖBA) bulunmaktadır [7,8]. Bu önemli bitki alanlarından

üçü (Sipikor Dağı, Pöske dağı, Karadağ) Kelkit-Erzincan sınırlarında yer almaktadır. Kelkit'te [9] yapılan floristik çalışma sonucunda; 1098 çeşit bitki saptanmıştır. Bunların 139'u endemiktir. Kelkit'in İran-Turan ve Avrupa-Sibirya fitocoğrafya bölgeleri arasında geçiş bölgesi konumunda olması bu coğrafyanın bitki zenginliğine temel teşkil etmiştir.

Kelkit konum itibariyle Gümüşhane ilinin güney kesimine düşer. Doğusunda Köse ilçesi, Batısında Şiran ilçesi ve Güneyinde Erzincan ili ile çevrilidir. Yüzölçümü 1610 km² olup, denizden yüksekliği 1412 m'dir. Yüzey şekilleri itibariyle genel olarak dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. İlçenin en önemli akarsuyu olan Kelkit Çayı'nın toplam uzunluğu 320 km olup, 27 km kadarı ilçe içerisinde kalmaktadır. Kelkit Karadeniz coğrafi bölgesinde bulunmasına rağmen, Doğu Anadolu bölgesinin coğrafi özellikleriyle örtüşen iklim özelliklerine sahiptir. Bu yüzden ilçede Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu arasında bir geçiş iklimi hakimdir. Her iki bölgenin iklim özelliğini taşıyan yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk, ilkbahar ve sonbahar ayları oldukça yağışlı geçmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 460 mm²'dir. Ziraat ve hayvancılık ilçenin ekonomisinde önemli yer tutmaktadır [10,11,12].

Bu çalışma; gıda, bitki bilimi, bitki coğrafyası yanında yörenin değerlerine önem veren kesimlere bir bilgi vermek ve eski kültürümüzü gelecek nesillere aktarmak amaçlı olarak yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bitki numuneleri 2013 yılının Eylül ve 2014 yılının Ağustos ayları arasında uygun vejetasyon dönemlerinde Kelkit ilçe merkezinden, köylerinden ve yaylalarından toplanmıştır. Etnobotanik verileri toplamak için ilçe merkezine ve köylerine gidilerek yöre halkıyla görüşülmüştür. Bitkilerin etnobotanik özelliklerinin tespiti için; köy halkı, köy kahvehaneleri, yaylalara göç etmiş köylüler, bitkisel ürünleri satışa sunan ve satın alan köylüler, ancılar ve çobanlarla görüşülmüştür. İlçe merkezinde ise bazı ilçe sakinleri, kahvehaneler, hastane ve okullar ziyaret edilmiştir. Bitkilerin ve görüşme yapılan kişilerin fotoğrafları çekilmi ve görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Verilerin derlenmesi için ilçe merkezine ilaveten 5 beldeye ve 50 köye gidilerek toplam 292 kişi ile görüşülmüştür. Bu kişilerin yaşı, cinsiyeti, tahsilk durumu ve adresi gibi bilgiler kayıtlarımızda bulunmaktadır, ancak makalede belirtilmemiştir. Bu kapsamda ilçedeki bazı okullardaki öğrencilere anket uygulanmış ve gıda olarak tüketilen doğal bitkilerle ilgilenen, bitkileri kullanan kişilerin tespiti yapılmış akabinde o kişilere ulaşıp bilgi alınmıştır.

Toplanan bitki örnekleri bilinen herbaryum teknikleri ile preslenerek kurutulmuştur. Bitki örnekleri "Flora of Turkey and the East Aegean Islands" [3,4] adlı eserden yararlanılarak teşhis edilmiştir. Teşhisinde zorlanılan bazı örnekler Kandemir ve ark. tarafından belirlenen Kelkit florası [9] ve Erzincan Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nde kurulma aşamasında olan herbaryumda bulunan örneklerle karşılaştırılarak teşhislerine kesinlik kazandırılmıştır. Ayrıca çalışmada verilen tüm taksonların geçerli bilimsel adları Tüvives [13] ve The Plant List [14]'den kontrol edilmiştir. Herbaryum kartonlarına yapıştırılan ve etiketlenen bitki örnekleri, kurulum aşamasında olan Erzincan Üniversitesi Herbaryumu'nda muhafaza edilmektedir.

Araştırma sonuçları bulgular kısmında familyalar başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmiştir. Bulgular

kısımında bitkilerin bilimsel adları, yerel adları, kullanılan kısımları, kullanım şekilleri sırası ile verilmiştir. Ayrıca tüm taksonların fitocoğraya bölgeleri ve endemizm durumları da belirlenmiştir. Son olarak bitkilerle ilgili bilgilerine başvurduğumuz yöre halkının listesi, anket uygulanan okullar ve öğrencilerin listesi oluşturulmuştur. Ancak bu liste çok yer tuttuğu için makalede yer almamaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Kelkit'te doğal olarak yetişen gıda bitkilerini belirlemek amacıyla yapılan bu etnobotanik çalışma, ilçede yaşayan vatandaşlarla görüşülerek ve bitkilerin herbaryum örneklerini toplamak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen tüm bitkilerin familya ve tür adları, yöresel adları, hangi kısımlarının kullanıldığı, nasıl kullanıldığı ve varsa yan etkisinin ne olduğu araştırılmıştır. Araştırma neticesinde yörede 30 familyaya ait 85 taksonun gıda olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bitkilerin familyaları, tür adları, fitocoğrafik bölgeleri ve endemizm durumları Tablo 1'de; bilimsel ve yöresel adları, kullanılan kısımları ve kullanım şekilleri Tablo 2'de verilmiştir. Çalışma, 2013 yılı Eylül ve 2014 yılının Ağustos ayları arasında Kelkit ilçe merkezi ve köylerinde yetişen gıda bitkilerinin etnobotanik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Takson sayıları bakımından ilk 5 sırada yer alan familyalar sırasıyla; Rosaceae (15), Asteraceae (9), Apiaceae (8), Lamiaceae (6), Chenopodiaceae (5) takson taşımaktadır.

Bitki taksonların fitocoğrafik bölgelere dağılımı; İran-Turan 10 takson, Avrupa-Sibirya 8 takson ve bölgesi bilinmeyen veya çok bölgeli 67 takson şeklinde bulunmuştur. Toplam 2 taksonun ise endemik olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

Araştırma sonucunda belirlenen bitkilerin hangi kısımlarının nasıl kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bulgular daha kolay anlaşılabilmesi için Tablo 2'de özetlenmiştir.

Bitkilerin kullanılan kısımları ve oranları sırası şu şekildedir. Bitkinin tamamı 12 (% 10), çiçek 17 (% 14), yaprak 32 (% 26), meyve 27 (% 22), gövde 12 (% 10), kök 9 (% 7) ve diğer kısımları 13 (% 11)'tür (Şekil 1). Yörede bitkilerin en çok kullanılan kısımları sırasıyla yaprak, meyve ve çiçektir. Bitkilerin kullanım yöntemleri ve oranları sırası ile şu şekildedir; 33 bitki çiğ yenerek (% 37), 20 bitkinin yemeği yapılarak (% 22), 11 bitkinin suyu çıkarılarak (% 12), 8 bitki baharat olarak (% 11,20) ve 18 bitkinin diğer yöntemlerle (% 18,40) kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 2). Bitkilerin en fazla çiğ olarak yenilerek ve yemek yapılarak tüketildiği görülmektedir.

Görüşme yaptığımız kişilerin yaş aralıkları ve oranları; 13- 25 yaş arası 67 kişi (% 22,9), 26- 40 yaş arası 42 kişi (% 14,4), 41- 65 yaş arası 133 kişi (% 45,5), 66- 100 yaş arası 53 kişi (% 18,2) şeklindedir (Şekil 3). Görüşme yapılan kişilerin yaklaşık yarısı yetişkin yaş aralığında (41-65) bulunmaktadır. Yetişkin ve yaşlı grubunda bulunan kişilerin toplam sayısı 186 (% 63,70)'dir. Bu durum çalışma sonuçlarının güvenilirliği bakımından önemli sayılabilir.

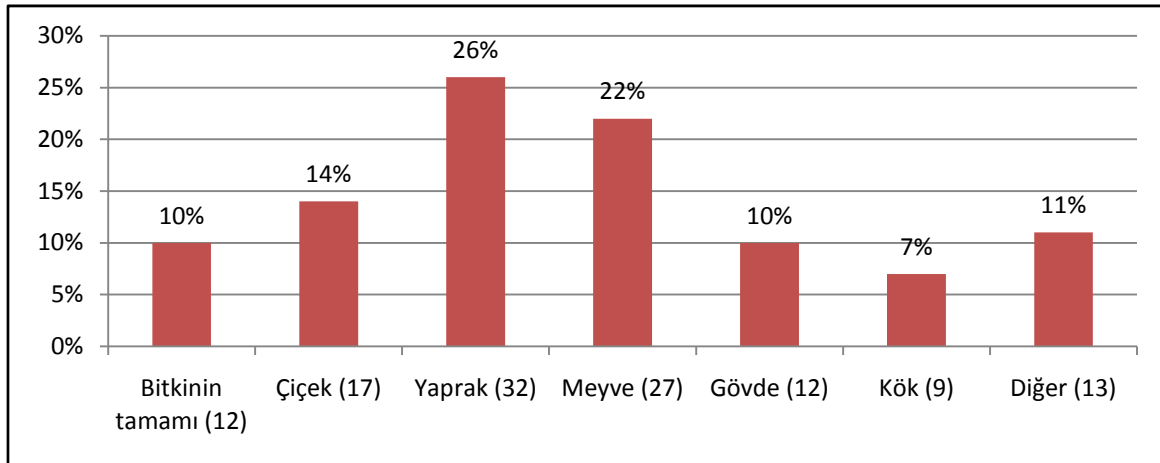
Görüşüğümüz 292 kişinin eğitim durumu kişi sayısına göre şu şekildedir; herhangi bir okula gitmeyen 60 (% 20,7) kişi, ilkokuldan mezun 113 (% 39) kişi, ortaokuldan mezun 25 (% 8,6) kişi, liseden mezun 62 (% 21,4) kişi, üniversite mezunu 30 (% 10,3) kişidir (Şekil 4). Bu kişilerden 60 kişinin (% 39) hiç okula gitmediği dikkat çekmektedir. Buna karşın lise ve üniversite mezularının oranı (% 30) da oldukça dikkat çekicidir.

Tablo 1. Kelkit Yöresinde Yetiştirilen Gıda Bitkilerinin Fitocoğrafik Bölgeleri ve Endemizm Durumları

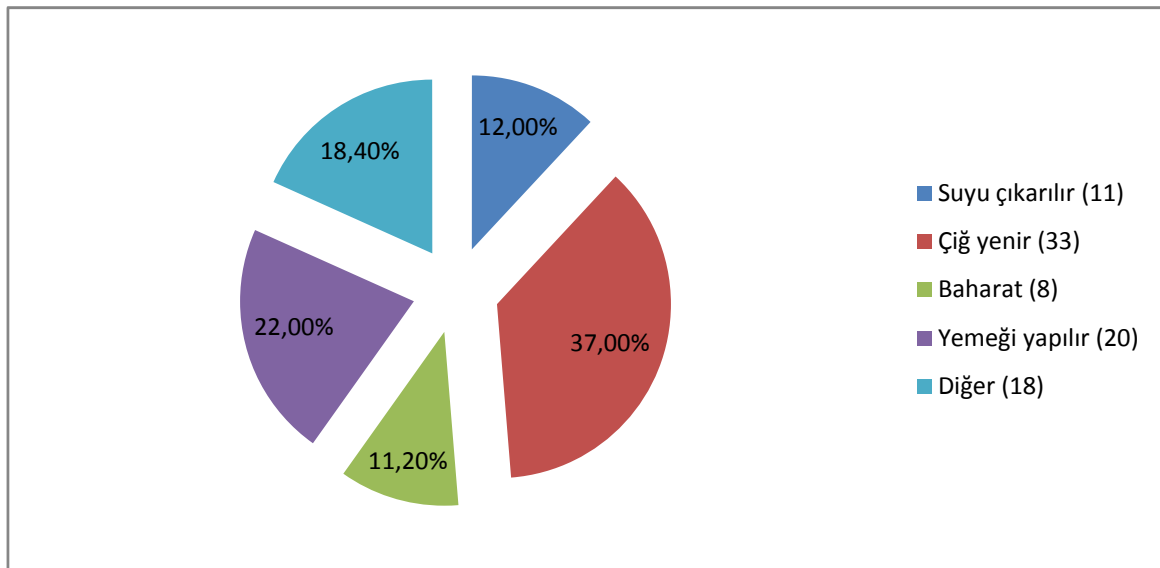
FAMİLYA	TAKSON	FİTOCOĞRAFİK BÖLGESİ	ENDEMİZM
APIACEAE/ UMBELLIFERAE	<i>Anethum graveolens</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Daucus</i> L. sp.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Daucus carota</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Eryngium billardieri</i> Delar	İran – Turan	Endemik değil
	<i>Falcaria falcarioides</i> (Bornm. et Wolf) Wolf	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Petroselinum crispum</i> (Miller) A. W. Hill	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Pimpinella corymbosa</i> Boiss.	İran – Turan	Endemik değil
	<i>Prangos pabularia</i> Lindl.	İran – Turan	Endemik değil
ASTERACEAE/ COMPOSITAE	<i>Arctium minus</i> (Hill) Bernh.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Centaurea depressa</i> Bieb.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Cichorium intybus</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Echinops orientalis</i> Trautv.	İran – Turan	Endemik değil
	<i>Helianthus tuberosus</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Scorzonera tomentosa</i> L.	İran – Turan	Endemik
	<i>Tragopogon buphthalmoides</i> (DC.) Boiss. var. <i>buphthalmoides</i>	İran – Turan	Endemik değil
BERBERIDACEAE	<i>Tragopogon dubius</i> Scop.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Berberis vulgaris</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
BORAGINACEAE	<i>Asperugo procumbens</i> L.	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
BRASSICACEAE	<i>Brassica elongata</i> Ehrh.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Brassica oleracea</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
CARYOPHYLLACEAE	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Stellaria media</i> subsp. <i>media</i> (L.) Vill.	Bilinmiyor	Endemik değil
CHENOPODIACEAE	<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Garcke	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Beta vulgaris</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Chenopodium</i> L. sp.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Chenopodium</i> L. sp.	Bilinmiyor	Endemik değil
CRASSULACEAE	<i>Chenopodium album</i> L. subsp. <i>album</i>	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Spinacia oleracea</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Sedum album</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
CORNACEAE	<i>Sedum sempervivoides</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Cornus mas</i> L.	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
CUCURBITACEAE	<i>Cucumis sativus</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Cucurbita moschata</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
CUPRESSACEAE	<i>Juniperus oxycedrus</i> subsp. <i>oxycedrus</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
ELAEAGNACEAE	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
FABACEAE	<i>Astragalus gummifer</i> Labill.	İran – Turan	Endemik değil
	<i>Coronilla orientalis</i> Miller var. <i>orientalis</i> (All.) Vitman	Bilinmiyor	Endemik değil
FAGACEAE	<i>Vicia noeana</i> Reuter ex Boiss.	İran – Turan	Endemik değil
	<i>Quercus petraea</i> (Mattuschka) Liebl.	Bilinmiyor	Endemik değil
GERANIACEAE	<i>Geranium tuberosum</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
JUGLANDACEAE	<i>Juglans regia</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
LAMIACEAE/ LABIATAE	<i>Mentha</i> L. sp.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
LILIACEAE	<i>Micromeria cristata</i> (Hampe) Briseb. subsp. <i>orientalis</i> P.H. Davis	İran – Turan	Endemik
	<i>Thymus sipyleus</i> Boiss. subsp. <i>sipyleus</i>	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Origanum vulgare</i> L.	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
	<i>Allium sativum</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Allium cepa</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Morus alba</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Morus nigra</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
MORACEAE	<i>Antricus</i> L. sp.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Papaver dubium</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
PAPAVERACEAE	<i>Glaucium grandiflorum</i> Boiss. & A.Huet. subsp. <i>grandiflorum</i> var. <i>grandiflorum</i>	İran – Turan	Endemik değil
	<i>Papaver rhoeas</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Pinus sylvestris</i> L.	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
PINACEAE	<i>Avena sativa</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
POACEAE	<i>Rumex acetosella</i> L.	Kozmopolit	Endemik değil
	<i>Rumex tuberosus</i> L. subsp. <i>horizontalis</i> (K.Koch) Rech. fil.	Bilinmiyor	Endemik değil
POLYGONACEAE	<i>Polygonum cognatum</i> Meissn.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Rumex crispus</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
PORTULACACEAE	<i>Portulaca oleracea</i> L.	Bilinmiyor	Endemik değil
RANUNCULACEAE	<i>Consolida orientalis</i> (Gay) Schröd.	Bilinmiyor	Endemik değil
	<i>Alchemilla</i> L. sp.	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
	<i>Alchemilla minusculiflora</i> Buser	Avrupa-Sibirya	Endemik değil
	<i>Crataegus orientalis</i> Pallas ex Bieb. subsp.	Bilinmiyor	Endemik değil

<i>Cucumis sativus</i>	Salatalık	Meyve	Çiğ yenir.
<i>Cucurbita moschata</i>	Bal kabağı	Meyve, meyve lifleri, çekirdek, çiçek	Yemeği yapılır.
CUPRESSACEAE			
<i>Juniperus oxycedrus</i> subsp. <i>oxycedrus</i>	Ardıç, pir, kızılbalık	Meyve	Çiğ yenir.
ELAEAGNACEAE			
<i>Elaeagnus angustifolia</i>	İğde	Meyve	Çiğ yenir.
FABACEAE	Geven	Kök	Yağı çıkarılır.
<i>Astragalus gummifer</i>			
<i>Coronilla orientalis</i> var. <i>orientalis</i>	Maya otu	Çiçek	Baharat.
<i>Vicia noeana</i>	Fiğ	Meyve	Çiğ yenir.
FAGACEAE			
<i>Quercus petraea</i>	Meşe, palut	Meyve	Çiğ yenir.
GERANIACEAE			
<i>Geranium tuberosum</i>	Kahmut	Yumru	Çiğ yenir.
JUGLANDACEAE			
<i>Juglans regia</i>	Ceviz	Meyve	Yenir.
LAMIACEAE			
<i>Mentha</i> sp.	Nane	Yaprak, çiçekli dallar	Çiğ yenir.
<i>Mentha longifolia</i>	Yarpuz, dağ nanesi	Yaprak ve gövde	Baharat olarak kullanılır.
<i>Micromeria cristata</i> subsp. <i>orientalis</i>	Kekik	Yaprak, çiçek durumu	Baharat olarak kullanılır.
<i>Thymus sipyleus</i> subsp. <i>sipyleus</i>	Kekik	Yaprak, çiçek durumu	Baharat olarak kullanılır.
<i>Ocimum basilicum</i>	Reyhan, fesleğen	Bitkinin tamamı	Baharat olarak kullanılır.
<i>Origanum vulgare</i>	Anuk	Yaprak, çiçek	Baharat olarak kullanılır.
LILIACEAE			
<i>Allium sativum</i>	Sarımsak	Yumru, yaprak	Çiğ yenir.
<i>Allium cepa</i>	Soğan	Yumru, yaprak	Çiğ yenir.
MORACEAE			
<i>Morus alba</i>	Dut	Meyve	Pekmezi yapılır.
<i>Morus nigra</i>	Karadut	Meyve	Çiğ yenir.
PAPAVERACEAE			
<i>Antricus</i> sp.	Çayır çimleği	Bitkinin tamamı	Yemeği yapılır.
<i>Papaver dubium</i>	Gılla, haşhaş	Çiçek, bitkinin tamamı	Yemeği yapılır.
<i>Glaucium grandiflorum</i> var. <i>grandiflorum</i>	Yabani haşhaş, deli gılla	Çiçek, bitkinin tamamı	Yemeği yapılır.
<i>Papaver rhoeas</i>	Gelincik, haşhaş	Çiçek, bitkinin tamamı	Yemeği yapılır.
PINACEAE	Çam	Reçine	Reçinesi, soymuğu yenir.
<i>Pinus sylvestris</i>			
POACEAE	Yulaf	Tohum	Yenir.
<i>Avena sativa</i>			
POLYGONACEAE			
<i>Rumex acetosella</i>	Kuzu kulağı	Yaprak	Çiğ yenir.
<i>Rumex tuberosus</i> subsp. <i>horizontalis</i>	Kuzu kulağı	Yaprak	Çiğ yenir.
<i>Polygonum cognatum</i>	Madımak, madımalak	Bitkinin tamamı	Yemeği yapılır.
<i>Rumex crispus</i>	Evelik	Yaprak	Yemeği yapılır, çiğ yenir.
PORTULACACEAE			
<i>Portulaca oleracea</i>	Semiz otu	Yaprak	Çiğ yenir.
RANUNCULACEAE			
<i>Consolida orientalis</i>	Ekin otu	Çiçek	Baharat .
	Devetabanı, aslanpençesi	Çiçek, yaprak	Yemeği yapılır.
ROSACEAE			
<i>Alchemilla</i> sp.			
<i>Alchemilla minusculiflora</i>	Devetabanı, aslanpençesi	Çiçek, yaprak	Yemeği yapılır.
<i>Crataegus orientalis</i> subsp. <i>orientalis</i>	Kırmızı alıç	Meyve	Marmelat olarak yapılır.
<i>Crataegus tanacetifolia</i>	Sarı alıç	Meyve	Marmelat olarak yapılır.
<i>Prunus avium</i>	Kiraz	Meyve	Suyu çıkarılır.
<i>Prunus cerasus</i>	Vişne	Meyve	Suyu çıkarılır.
<i>Prunus divaricata</i>	Kuş eriği, dağ eriği, gakk	Meyve	Suyu çıkarılır.
<i>Prunus domestica</i>	Kara erik	Meyve	Suyu çıkarılır.
<i>Pyrus elaeagnifolia</i> subsp. <i>kotschyana</i>	Ahlat, ahlet	Meyve	Suyu çıkarılır.
<i>Rosa gallica</i>	Gül	Çiçek	1-Suyu çıkarılır, 2-Marmelatı yapılır

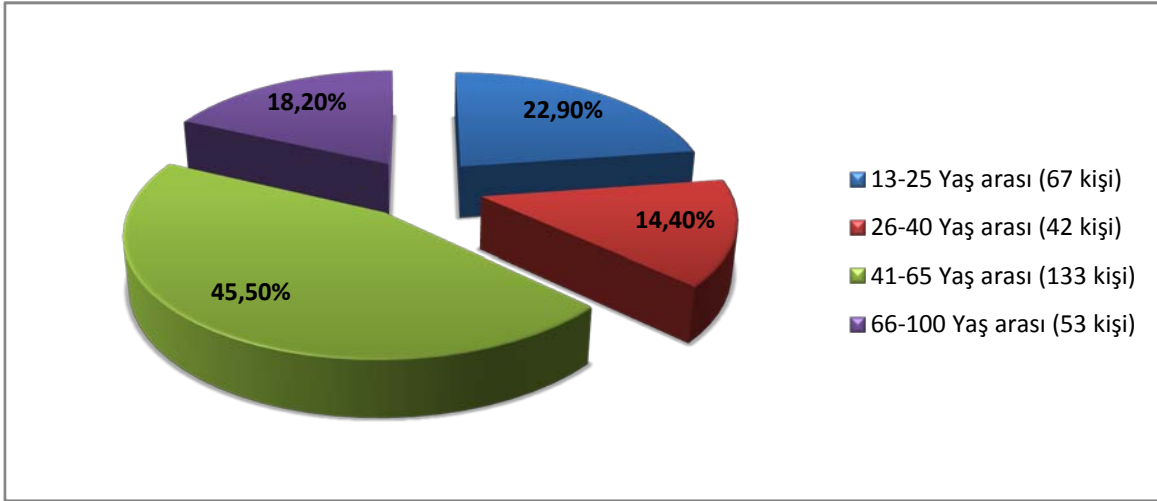
<i>Rosa montana</i> subsp. <i>woronowii</i>	Kuşburnu	Meyve	1-Marmelat, 2-Suyu çıkarılır.
<i>Rosa villosa</i> subsp. <i>mollis</i>	Kıllı kuşburnu	Meyve	1-Marmelat, 2-Suyu çıkarılır.
<i>Rubus caesius</i>	Böğürtlen, mora	Meyve, kök	1-Marmelat, 2-Suyu çıkarılır.
<i>Rubus canescens</i> var. <i>glabratus</i>	Böğürtlen, mora	Meyve, kök	1-Marmelat, 2-Suyu çıkarılır.
<i>Rubus saxatilis</i>	Böğürtlen, mora	Meyve, kök	1-Marmelat, 2-Suyu çıkarılır.
SANTALACEAE <i>Viscum album</i>	Ökse otu, çakkum	Meyve	Çiğ yenir.
SOLANACEAE <i>Capsicum annuum</i> <i>Solanum tuberosum</i>	Yeşil biber Patates Çam anuğu, kum anuğu, dağ anuğu	Meyve Yumurru Bitkinin tamamı	Yenir. Haşlanır yenir. Baharat.
URTICACEAE <i>Parietaria judaica</i> <i>Urtica dioica</i>	Isırgan	Gövde, yaprak ve tohum	Yemeği yapılır.
VITACEAE <i>Vitis vinifera</i>	Üzüm	Meyve, çekirdek	Sirkesi yapılır, yenir.

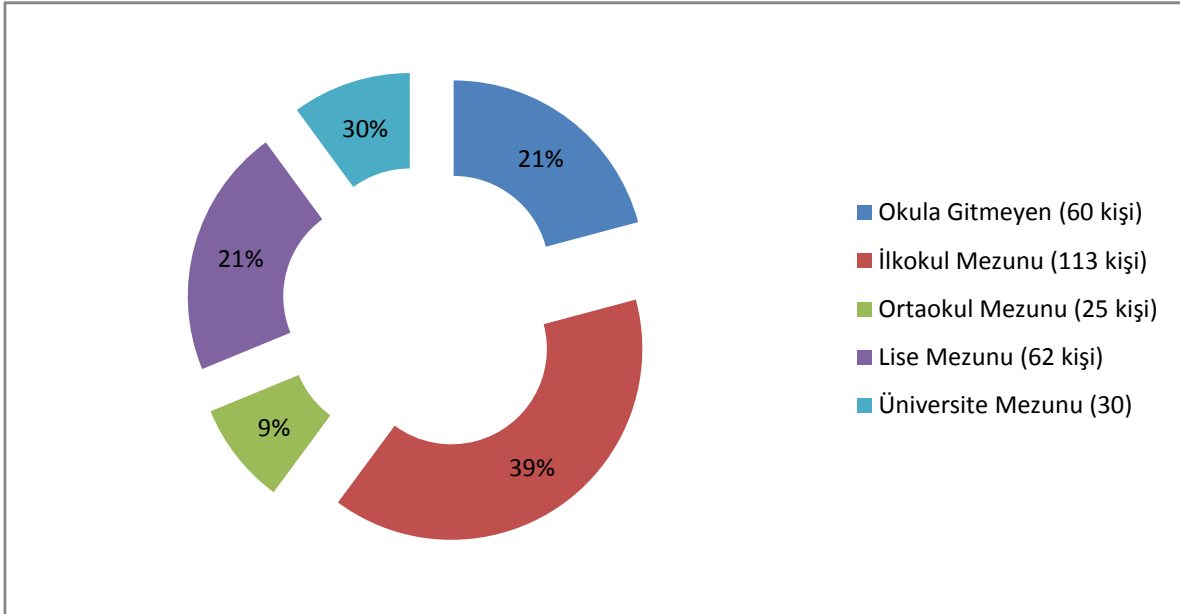
Şekil 1. Bitkilerin Kullanılan Kısımları ve Kullanım Oranları (%)

Şekil 2. Bitkilerin Kullanım Şekilleri ve Kullanım Oranları (%)

Şekil 3. Kaynak Kişilerin Yaş Aralıkları ve (%) Oranları

Şekil 4. Kaynak Kişilerin Eğitim Durumları ve (%) Oranları

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırma alanında belirlediğimiz bitkilerden bazılarının ait ilginç kullanımlar şu şekildedir:

Eryngium billardieri gövdesinin kabuğu soyularak yenilir. *Pimpinella corymbosa* aroma vermesi için turşulara konur. *Prangos pabularia* kökünden turşu yapılır, gıda bozulmasını engellediği için peynire katılır. *Arctium minus* gövdesi tazeyken soyularak çiğ olarak yenilir. *Centaurea depressa* çiçekleri baharat

olarak kullanılır. *Echinops orientalis* kapitulumları temizlenip, geriye kalan yuvarlak reseptakulum yenir. *Scorzonera tomentosa* kökü yer sakızı olarak çiğnenir. *Tragopogon bupthalmoides* var. *bupthalmoides* çiğ yenilir. *Asperugo procumbens* yaprak ve gövdesinden yemek yapılır. *Stellaria media* subsp. *media* yapraklarından yemek yapılır. *Astragalus gummifer* kökünden çıkarılan yağ ekmek batırılarak yenilir. *Quercus petraea* meyvesi yenilir.

Çalışmamız sonucunda elde edilen verilerle Kelkit' e yakın alanlarda yapılan bazı çalışmalar karşılaştırıldığında (Tablo 3) gıda olarak kullanılan bitkiler bakımından çalışmamız 85 taksonla ilk sırada yer almaktadır. Çalışmamızda ve yakın bölgedeki diğer çalışmalarda ortak olarak bulunduğu belirlediğimiz bitkilere bakıldığında en fazla ortak takson sayısı Üzümlü ilçesinde [15] bulunmuştur. Çalışmamızda bu çalışmadan farklı olarak 34 takson belirlenmiştir. Bu taksonlar: *Daucus* sp., *Daucus carota*, *Pimpinella corymbosa*, *Arctium minus*, *Cirsium arvense*, *Helianthus tuberosus*, *Tragopogon bupthalmoides* var. *bupthalmoides*, *Asperugo procumbens*, *Brassica elongata*, *Brassica oleracea*, *Stellaria media* subsp. *media*, *Chenopodium* sp., *Sedum album*, *Sedum sempervivoides*, *Juniperus oxycedrus* subsp. *oxycedrus*, *Astragalus gummifer*, *Coronilla orientalis* var. *orientalis*, *Vicia noeana*, *Quercus petraea*, *Mentha* sp. *Micromeria cristata* subsp. *orientalis*, *Thymus sipyleus* subsp. *sipyleus*, *Antricus* sp., *Papaver dubium*,

Tablo 3. Çalışma Sonuçlarının Yakın Bölgelerde Yapılan Diğer Çalışmalarla Karşılaştırılması

Çalışma	Toplam takson sayısı	Tıbbi bitkiler	Gıda bitkileri	Ortak takson sayısı
Kelkit (Gümüşhane) Aktarlarında Satılan Tıbbi Bitkiler [17]	102	102	-	26
Traditional Uses Of Wild Edible Plants In Üzümlü District (Erzincan, Turkey) [15]	73		73	31
Traditional Uses Of Medicinal Plants Of Üzümlü District (Erzincan, Turkey) [18]	64	64	-	31
Ergan Dağı (Erzincan)'nın Etnobotanik Özellikleri [16]	125	56	82	9

Glaucium grandiflorum var. *grandiflorum*, *Pinus sylvestris*, *Rumex tuberosus* subsp. *horizontalis*, *Consolida orientalis*, *Alchemilla* sp., *Alchemilla minusculiflora*, *Prunus divaricata*, *Prunus domestica*, *Rosa montana* subsp. *woronowii*, *Rosa villosa* subsp. *mollis*, *Parietaria judaica*'dır. Gıda bitkilerinin belirlendiği yakın bölgede yapılan diğer bir çalışma ise Ergan Dağı (Erzincan)'nın Etnobotanik Özellikleri [16]'dir. Bu çalışmada geçen 9 takson çalışmamızda da yer almaktadır. Çalışmamızda belirlenen ve bu çalışmadan farklı olan taksonlar; *Anethum graveolens*, *Daucus* sp., *Daucus carota*, *Falcaria falcarioides*, *Petroselinum crispum*, *Pimpinella corymbosa*, *Arctium minus*, *Cichorium intybus*, *Helianthus tuberosus*, *Tragopogon buphthalmoides* var. *buphthalmoides*, *Tragopogon dubius*, *Cirsium arvense*, *Echinops orientalis*, *Berberis vulgaris*, *Asperugo procumbens*, *Brassica elongata*, *Brassica oleracea* var. *capitata*, *Stellaria media* subsp. *media*, *Silene* sp., *Beta vulgaris*, *Chenopodium* sp., *Chenopodium album* subsp. *album*, *Spinacia oleracea*, *Sedum album*, *Sedum sempervivoides*, *Cornus mas*, *Cucumis sativus*, *Cucurbita moschata*, *Juniperus oxycedrus* subsp. *oxycedrus*, *Elaeagnus angustifolia*, *Astragalus gummifer*, *Coronilla orientalis* var. *orientalis*, *Vicia noeana*, *Quercus petraea*, *Juglans regia*, *Geranium tuberosum*, *Mentha* sp., *Mentha longifolia*, *Micromeria cristata* subsp. *orientalis*, *Thymus sipyleus* subsp. *sipyleus*, *Ocimum basilicum*, *Origanum vulgare*, *Allium sativum*, *Allium cepa*, *Morus alba*, *Morus nigra*, *Antricus* sp., *Papaver dubium*, *Glaucium grandiflorum* var. *grandiflorum*, *Papaver rhoeas*, *Pinus sylvestris*, *Avena sativa*, *Antricus* sp., *Papaver dubium*, *Glaucium grandiflorum* var. *grandiflorum*, *Papaver rhoeas*, *Pinus sylvestris*, *Avena sativa*, *Rumex tuberosus* subsp. *horizontalis*, *Polygonum cognatum*, *Rumex crispus*, *Portulaca oleracea*, *Consolida orientalis*, *Alchemilla* sp., *Alchemilla minusculiflora*, *Crataegus orientalis* subsp. *orientalis*, *Crataegus tanacetifolia*, *Prunus avium*, *Prunus cerasus*, *Prunus divaricata*, *Prunus domestica*, *Pyrus elaeagnifolia* subsp. *kotschyana*, *Rosa gallica*, *Rosa montana* subsp. *woronowii*, *Rosa villosa* subsp. *mollis*, *Rubus caesius*, *Rubus canescens* var. *glabratus*, *Rubus saxatilis*, *Viscum album*, *Capsicum annum*, *Solanum tuberosum*, *Parietaria judaica*, *Vitis vinifera* 'dır.

Kelkit aktarlarında satılan toplam 102 tıbbi bitki [17]'den 26'sı çalışmamızda da geçmektedir. Yöre halkı tarafından tıbbi amaçlı olarak tüketilen bitkilerden bir kısmının gıda olarak da tüketildiği görülmektedir. Benzer şekilde Üzümlü ilçesinde [18] tıbbi amaçla kullanılan 31 bitki taksonunun çalışma alanımızda gıda olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Geçmişten günümüze kadar ulaşan bu değerli bilgilerin kaybolmaması ve yeni nesillere aktarılması bu kültürümüzün korunması bakımından ümit verici bir durumdur. Artık insanlar hastalıkların tedavisinde doğal

bitkilere yönelmekte olduklarından sağlık için destekleyici rolü olan bitkileri daha çok kullanmaya başlamışlardır. Ülkemiz muazzam bir bitki çeşitliliğine sahip olduğundan doğal bitkilerimiz bitki ihtiyacımızı fazlasıyla giderebilecek potansiyededir. Türkiye'de çok fazla ortaya çıkarılmamış olan etnobotanik veriler daha ziyade çalışılmamış alanlara öncelik verilerek yapılacak yeni çalışmalar ile kayıt altına alınmalı ve topluma aktarılmalıdır. Bu bilgi aktarımı hem halkın doğal bitki kullanımını artıracak hem de yeni iş sahaları açacaktır. Ayrıca bu bilgileri, yeni nesillere yazılı olarak miras bırakmak bu kültürün korunması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışma yörede yürütülecek biyoçeşitlilik, bitki koruma, folklor, sistematik, farmakolojik vb. çalışmalar için önemli veriler sağlayacak, farklı yörelerde yürütülecek benzer çalışmalara ise kaynak oluşturacaktır.

Teşekkür

Çalışmalarımız sırasında yardımlarını esirgemeyen yöre halkına ve çalışmamızı EÜBAP-140613-0027'nolu proje ile finansal olarak destekleyen Erzincan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne çok teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- [1] Sadıkoğlu, N., 1998. Cumhuriyet Dönemi Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi. Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Alpınar, K., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- [2] Başaran, S., 2003. Elmalı Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri, Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Dergisi (Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın No: 211). Sayı: 5. Antalya.
- [3] Davis, P. H., 1965-1985. Flora of Turkey and The East Aegean Islands, Vol. 1-9, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- [4] Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T. and Başer, K.H.C., 2000. Flora of Turkey and The East Aegean Islands, Volume 11, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- [5] Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N., 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu bitkiler), Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Ankara.
- [6] Kendir, G. Güvenç, A., 2010. Etnobotanik ve Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi. 30 (1): 49-80.
- [7] Özhatay, N. 2006. Türkiye'nin BTC Boru Hattı Boyunca Önemli Bitki Alanları, BTC Co, İstanbul.
- [8] Özhatay, N., Byfield, A. & Atay, S., 2005. Türkiye'nin 122 önemli Bitki Alanı, WWF Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı, İstanbul.

[9] Kandemir, A., Osmalı, E., Korkmaz, M., Yolcu H., Bayram, B., 2012. Kelkit Florası Görücüye Çıktı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DOKA) ve T.C. Kelkit Kaymakamlığı Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Kelkit, Gümüşhane.

[10] Anonim 2014a, Kelkit'in coğrafik yapısı, <http://kelkitshmyo.gumushane.edu.tr/sayfa/cografi-yapi>, Erişim tarihi: 11 Ağustos (2014).

[11] Anonim 2013, Kelkit hakkında bilgiler, http://www.kelkitliler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=108 , Erişim tarihi: 1 Kasım (2013).

[12] Anonim 2014b, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kelkit>, Erişim tarihi:11 Ağustos (2014).

[13] Tubives 2015. Türkiye Bitkileri Veri Sistemi (TUBİVES): <http://www.turkherb.ibu.edu.tr/>, Erişim tarihi:11 Ağustos (2014).

[14] The Plant List, 2015. International Plant Name Index: www.theplantlist.org, Erişim tarihi:11 Ağustos (2014).

[15] Korkmaz M., Karakuş S., 2014. Traditional Uses Of Wild Edible Plants In Üzümlü District (Erzincan, Turkey). *Mitteilungen Klosterneuburg*. 64(2): 119-135.

[16] Korkmaz M., Alparslan Z., 2014. Ergan Dağı (Erzincan)'nın Etnobotanik Özellikleri. *Bağbahçe Bilim Dergisi*. 1 (3): 1-31.

[17] Korkmaz M., Karakurt E., 2014. Kelkit (Gümüşhane) Aktarlarında Satılan Tıbbi Bitkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 8(3): 60-80.

[18] Korkmaz M., Karakuş S., 2015. Traditional Uses Of Medicinal Plants Of Üzümlü District (Erzincan, Turkey). *Pakistan Journal of Botany*. 47(1): 125-134.